הבדלי נוסח בספר התורה

הכתר, המסורה, אשכנז, ספרד ותימן: חסרות ויתרות, פתוחות וסתומות, שירות ואותיות משונות, ומגילת אסתר לפי תפוצות ישראל · ח׳ בחשוון תשפ״ז

איך לקרוא את הטבלאות
הכתר = כתר ארם צובה. דפי התורה שבו אבדו ב-1947 עד דברים כח, יז. מה שלפני כן נלקח מעדויות של מי שראו את הכתר לפני כן (קאסוטו, ספיר), ומהשחזור לפי שיטת הרב ברויאר. **(ע)** = עדות מפורשת על הכתב בכתר.
המסורה = כתב יד לנינגרד (1008), כתב היד השלם הקדום ביותר של מסורת בן אשר.
אדום = הנוסח ששונה מהכתר.
עמודות כחולות = מה שכתוב בפועל בתיקוני דיוקים: **רמ״ה** (245 עמודים, סודרו מחדש ע״י מכון דיוקים), **רמ״ח** (248 עמודות) ו**תימני** (226 עמודות × 51 שורות). נבדק בקובצי הנתונים של האתר.

1. חסרות ויתרות ושינויי אותיות

מקום	הכתר	המסורה (לנינגרד)	אשכנז	ספרד	תימן	דיוקים: רמ״ה ורמ״ח	דיוקים: תימני	הערה
פרשת בראשית בראשית ד, יג	מנשא	מנשא	**מנשוא**	**מנשוא**	מנשא	מנשוא	מנשא	«גדול עוני מנשא»
פרשת נח בראשית ז, יא	מעינת (ע)	מעינת	**מעינות**	**מעינות**	מעינת	מעינות	מעינת	«נבקעו כל מעינות תהום»
פרשת נח בראשית ט, כט	ויהיו (ע)	ויהיו	**ויהי**	**ויהי**	ויהיו	ויהי	ויהיו	באשכנז הקדום כתבו «ויהיו», ועברו לנוסח הספרדי בערך במאה ה-17
פרשת מקץ בראשית מא, מה; מא, נ **פרשת ויגש** בראשית מו, כ	פוטי פרע (ע)	פוטי פרע	פוטי פרע	פוטי פרע	**פוטיפרע**	פוטי פרע	פוטיפרע	בתימן תיבה אחת, בשלושת המקומות

פרשת שמות שמות א, יט	אליהן (ע)	**אלהן**	**אלהן**	**אלהן**	אלהן	אלהן	רק בכתר. העיד על כך רק הרב סתהון (בשו"ת באר מים חיים זה לא הוזכר). הרב יצחק וגנר הביא שתי ראיות ממסורת הכתר שכך כתב בן אשר
פרשת בשלח שמות יז, טז	כסיה (ע)	**כס יה**	**כס יה**	**כס יה**	כס יה	כס יה	בכתר תיבה אחת, אצל כל השאר שתי תיבות
פרשת תרומה שמות כה, לא	תעשה (ע)	תעשה	**תיעשה**	**תיעשה**	תיעשה	תעשה	ראב"ע: ה-י' נמצאה רק בספרי טבריה. בספרד הקדום כתבו «תעשה»
פרשת תצוה שמות כח, כו	האפד (ע)	האפד	**האפוד**	**האפוד**	האפוד	האפד	«אל עבר האפד ביתה»
פרשת קדושים ויקרא יט, טז	רעיך (ע)	**רעך**	**רעך**	**רעך**	רעך	רעך	רק בכתר. הרב יצחק וגנר (חשוון תש"פ) חזר בו: לדעתו «רעיך» בכתר היא טעות שהמגיה שכח לתקן, ונכון יותר לפי הכתר לכתוב «רעך»
פרשת במדבר במדבר א, יז	בשמת (ע)	**בשמות**	**בשמות**	בשמת	בשמות	בשמת	כאן לנינגרד כמו אשכנז וספרד
פרשת בהעלותך במדבר י, י	חדשיכם (ע)	חדשיכם	**חדשכם**	**חדשכם**	חדשכם	חדשיכם	«ובראשי חדשיכם»
פרשת בלק במדבר כב, ה	בער	**בעור**	**בעור**	**בעור**	בעור	בער	«בלעם בן בער». יש עדות שבכתר כתוב «בעור», ולכן זה לא ודאי

פרשת כי תצא דברים כג, ב	דכא (ע)	דכא	**דכה (רוב הספרים)**	דכה	דכא	דכה (בכל הפונטים, ובשוליים ציון מודגש «דכה בה"א»)	דכא (בכל הפונטים)	באשכנז הקדום כתבו «דכא», ויש קהילות שחזרו לכך. החיד"א הכריע «דכה»

בשורה התחתונה: בין תימן לאשכנז ולספרד יש 9 הבדלים באותיות, ועוד אחד בחלוקת «פוטיפרע» לתיבות. בכל ההבדלים האלה תימן הולכת עם הכתר. בין אשכנז לספרד יש הבדל אחד בלבד: «דכא/דכה». שלושה נוסחים מופיעים רק בכתר («אליהן», «כסיה», «רעיך»), ואף עדה לא קיבלה אותם.

בתיקוני דיוקים: רמ"ה ורמ"ח כתובים כנוסח אשכנז וספרד. התיקון התימני כתוב כנוסח הכתר ותימן. את שלוש המילים שמופיעות רק בכתר אף תיקון לא קיבל.

> **«פצוע דכה» (פרשת כי תצא, דברים כג, ב)**
> בתיקוני רמ"ה ורמ"ח כתוב **«דכה»** בה"א בכל ששת הפונטים (בית יוסף, אר"י, אדמו"ר הזקן, ספרדי, ספרדי 2 ותימני), כמנהג ספרי אשכנז וספרד. בשוליים, ליד השורה, יש ציון מודגש: **«דכה בה"א»**. «דכא» באל"ף כתוב רק בתיקון התימני, כנוסח הכתר ותימן.
> בשאר המקומות הטקסט זהה בכל הפונטים. ההבדלים שבטבלאות הם בין התיקונים, ולא בין הפונטים.

2. פתוחות וסתומות

מקום (תחילת הפרשה)	הכתר	אשכנז וספרד	תימן	הרמב"ם	דיוקים: רמ"ה ורמ"ח	דיוקים: תימני	הערה
פרשת ויצא בראשית כח, י	סתומה	סתומה (באשכנז הקדום: פתוחה)	סתומה	סתומה	סתומה	סתומה	פוסקי אשכנז בסוף ימי הביניים הכריעו ללכת לפי רשימת הרמב"ם
פרשת כי תשא שמות לד, א «פסל לך»	**ספק סתומה**	פתוחה	פתוחה	פתוחה	פתוחה	פתוחה	העדויות על הכתר חלוקות
פרשת צו ויקרא ז, כב «כל חלב שור»	פתוחה	**אין פרשה**	פתוחה	כתבי היד: פתוחה הדפוסים: אין	אין פרשה	פתוחה	כך גם בכתב יד חלאלי ובכתבי יד קדומים מארץ ישראל וממצרים
פרשת צו ויקרא ז, כח «המקריב את זבח»	פתוחה (ע)	פתוחה	**אין פרשה**	כתבי היד: אין הדפוסים: פתוחה	פתוחה	אין פרשה	אשכנז וספרד הלכו כאן לפי הרמב"ם שבדפוס, ותימן לפי כתבי היד שלו

פרשת כי תבוא דברים כז, כ אחרי «ארור מטה משפט»	**ספק סתומה**	במהדורה שלפי הכתר אין כאן פרשה	אין פרשה	ברמ"ה אין כאן פרשה, כנוהג בספרי אשכנז

צורת הפתוחה והסתומה: לרמב"ם ולרא"ש יש הגדרות שונות. רוב הספרים של אשכנז וספרד כותבים היום בצורה שכשרה לשתי השיטות. **פתוחה:** מסיימים באמצע השורה ומשאירים את שארה ריק, ומתחילים בראש השורה הבאה. **סתומה:** רווח של תשע אותיות בתוך השורה. בתימן כותבים לפי הצורות של הרמב"ם. מספר הפרשיות לרמב"ם: 290 פתוחות ו-379 סתומות, ובסך הכול 669.

3. השירות

שירה	הכתר	אשכנז וספרד	תימן	דיוקים: רמ"ה ורמ"ח	דיוקים: תימני	הערה
פרשת בשלח שמות טו, א–יט שירת הים	הדף אבד	30 שורות, אריח על גבי לבנה. השורות האחרונות לפי «תיקון סופרים» ונורצי	30 שורות. השורות האחרונות כמו בכתבי היד של הרמב"ם ובלנינגרד	30 שורות. השורה שלפני האחרונה מסתיימת ב«עלהם את מי», והאחרונה מתחילה ב«הים ובני ישראל»	30 שורות. השורה שלפני האחרונה מסתיימת ב«עלהם», והאחרונה מתחילה ב«את מי הים»	ההבדל הוא בחלוקת המילים בשתי השורות האחרונות
פרשת האזינו דברים לב, א–מג	**67 שורות**	**70 שורות**	**67 שורות**	**70 שורות**	**67 שורות**, עם שש שורות לפני השירה וחמש אחריה, כלשון הרמב"ם	ברמב"ם שבדפוס כתוב 70, ובכתב היד התימני של הרמב"ם 67. גם בין הכתר לתימן יש הבדל קטן בחלוקה של שורות 38–39

4. אותיות גדולות, קטנות ומשונות

מקום	המילה	אשכנז וספרד	הכתר	תימן	דיוקים: רמ"ה ורמ"ח	דיוקים: תימני
פרשת בראשית בראשית ה, א	ספר	רגילה	רגילה	**ס' גדולה**	רגילה	ס' גדולה
פרשת כי תשא שמות לד, ז	נצר	נ' גדולה	נ' גדולה	**נ' רגילה**	נ' גדולה	נ' רגילה

פרשת צו ויקרא ו, ב	מוקדה	מ׳ קטנה	מ׳ קטנה	**מ׳ רגילה**	מ׳ קטנה	מ׳ רגילה
פרשת פנחס במדבר כה, יא	פינחס	**י׳ קטנה (מנהג)**	רגילה	רגילה	י׳ קטנה	רגילה
פרשת פנחס במדבר כה, יב	שלום	**ו׳ קטועה**	העדויות חלוקות: ספיר אומר שלמה, וקאסוטו העתיק קטועה	ו׳ שלמה (וכך גם בלנינגרד)	ו׳ קטועה	ו׳ שלמה
פרשת עקב דברים יא, כא	הארץ	רגילה	רגילה	**צ׳ גדולה**	רגילה	צ׳ גדולה
פרשת כי תצא דברים כב, ו	קן	רגילה	רגילה	**ק׳ גדולה**	רגילה	ק׳ גדולה
פרשת האזינו דברים לב, ו	הליהוה	ה׳ גדולה ונפרדת מהתיבה	ה׳ גדולה ונפרדת	**ה׳ גדולה, בתיבה אחת**	ה׳ גדולה ונפרדת	ה׳ גדולה, בתיבה אחת
פרשת וזאת הברכה דברים לג, כט	אשריך	רגילה	רגילה	**א׳ גדולה**	רגילה	א׳ גדולה

בספרים התימניים יש גם כמה אותיות בצורה משונה, למשל פ״א לפופה ולמ״ד עקומה, שאין בספרי אשכנז וספרד.

5. הבדלים אחרים

נושא	אשכנז	ספרד	תימן	בתיקוני דיוקים
הכתב	בית יוסף. אצל החסידים: כתב האר״י	וועליש	כתב תימני, עם צורות אותיות מיוחדות	שישה פונטים לבחירה: בית יוסף, אר״י, אדמו״ר הזקן (חב״ד), ספרדי, ספרדי 2 ותימני. בכולם אותו טקסט
שורות בעמוד	42 ברוב הספרים	42 ברוב הספרים	51	רמ״ה: 245 עמודים × 42 · רמ״ח: 248 × 42 · תימני: 226 × 51
«מה טבו אהליך» פרשת בלק, במדבר כד, ה	בראש עמוד, בספרים של 42 שורות	בראש עמוד, לפי נוהגי	לא מקפידים	

ההכרעה בנוסח	מנחת שי, וקסת הסופר לעניין הכתיבה	אור תורה (רבי מנחם די לונזאנו)	מסורת ספרי תימן, שמייחסים אותם לספר של הרמב"ם (הכתר)	רמ"ה ורמ"ח: כפי שסודרו ע"י מכון דיוקים. תימני: לפי כתר ארם צובה וטבלת התיקון התימני

להלכה: הרמב"ם סמך על הכתר בפתוחות, בסתומות ובשירות. רוב הפוסקים מתירים לבן עדה אחת לקרוא ולצאת ידי חובה בספר תורה של עדה אחרת, כי כל ההבדלים הם בתוך מחלוקות המסורה. את «דכה» באל"ף כתב החיד"א לקרוא בו רק כשאין ספר אחר, אבל בדיעבד רבים לא מורים למחוק אותו.

6. מגילת אסתר — חילופי הנוסח לפי תפוצות ישראל

עשר תיבות ופרשה אחת שבהן נוסחי ישראל חלוקים במגילה. על פי טבלת חילופי הנוסח במגילה לפי תפוצות ישראל (שקף סופר מומחה), ובחב"ד גם שקף מגילת חב"ד של מ"ב שורות. **אדום** = שונה מנוסח המסורה (כתב יד לנינגרד). **עמודות כחולות** = מה שכתוב במגילות האסתר שבתיקון.

מקום	חב"ד	אשכנז: נוסח ברדיטשוב	אשכנז: בן אשר	תימן	ספרד	דיוקים: מגילות אסתר	דיוקים: מגילת חב"ד	הערה
אסתר א, יט «אשר לא תבוא ושתי»	**תבא**	תבוא	תבוא	תבוא	תבוא	תבוא	תבוא	בשקף מגילת חב"ד של מ"ב שורות — «תבוא» מלא, ולכן כך במגילת חב"ד שבתיקון. בבורר הנוסח בצופה — כטבלה
אסתר ב, ב «נערות בתולות טובות מראה»	**בתולת**	בתולות	בתולות	בתולות	בתולות	בתולות	**בתולת**	
אסתר ד, ט «ויבוא התך»	**ויבא**	ויבוא	ויבוא	ויבוא	ויבוא	ויבוא	**ויבא**	
אסתר ו, ט «והלבישו את האיש»	**והלבשו**	**והלבשו**	והלבישו	והלבישו	והלבישו	והלבישו	**והלבשו**	
אסתר ז, ד «להשמיד להרוג ולאבד»	**להרג**	להרוג	להרוג	להרוג	להרוג	להרוג	**להרג**	בג, יג «להשמיד להרג ולאבד» חסר בכל הנוסחים
אסתר ח, יא «להשמיד ולהרג ולאבד»	**להרג**	**להרג** מנחת שי: ולהרג	ולהרג	ולהרג	ולהרג	ולהרג	**להרג**	

אסתר ט, ב «ואיש לא עמד לפניהם»	**בפניהם**	**בפניהם** מנחת שי: לפניהם	לפניהם	לפניהם	לפניהם	**בפניהם**	
אסתר ט, ט עשרת בני המן	ארדי	**אירידי**	ארדי	ארדי (הרב רצאבי) **אירידי** (רוב המגילות)	**אירידי**	**אירידי**	ארדי	בתיקון «אירידי» ביו"ד בכל המגילות, כמגילות רבות (הכרעה). במגילת חב"ד — «ארדי», כמנהג חב"ד
אסתר ט, יט «ויום טוב ומשלח מנות»	**ומשלוח**	**ומשלוח**	ומשלח	ומשלח	ומשלח	**ומשלוח**	בט, כב «ומשלח מנות» חסר בכל הנוסחים
אסתר ט, לא «לקים את ימי הפרים»	**לקיים**	**לקיים**	**לקיים**	לקים	לקים	**לקיים**	בכתב יד לנינגרד «לקים» חסר, וכך בתיקון. בטבלה «לקיים» גם בבן אשר
רווח פרשה 17 סתומות (קסת הסופר)	**אין פרשה לפני «ותוסף אסתר» (ח, ג)**			**אין פרשה לפני «גם ושתי» (א, ט)** **יש פרשה לפני «ביום השביעי» (א, י)** **אין פרשה לפני «ותוסף אסתר» (ח, ג)**	17 סתומות	**16 — בלי «ותוסף אסתר»**	משבצת ריקה בטבלה — כרשימה המקובלת

בצופה: במגילות אסתר, בהגדרות ← מנהגים ← «נוסח המגילה», אפשר לבחור בן אשר, חב"ד, ספרד, תימן או ברדיטשוב. התיבות שבטבלה מתחלפות בעמוד, השיטה נפרסת מחדש, וכל תיבה שהוחלפה מסומנת בשולי השיטה. הסתומות שהנוסח שומט נשמטות; פרשה שהנוסח מוסיף (בתימן, לפני «ביום השביעי») אינה נוספת, כי היא מחייבת לחלק את העמודה מחדש. בלי בחירה, כל מגילה בנוסח שלה.

מקורות

קובצי הנתונים של תיקון דיוקים (רמ"ה, רמ"ח ותימני) · כתר ארם צובה (ובמה שאבד ממנו — עדויות הרואים אותו) · כתב יד לנינגרד · מנחת שי · קסת הסופר · טבלת חילופי הנוסח במגילה לפי תפוצות ישראל, ושקף מגילת חב"ד של מ"ב שורות (שקפי סופר מומחה) · אור תורה לרבי מנחם די לונזאנו · מסורת ספרי תימן